

УДК 342.722

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.48>

НОРМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА (ДО ДИСКУСІЇ ПРО ЇХ СТРУКТУРУ ТА СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ)

Білий І.М.,

*аспірант кафедри публічного та приватного права**Університету митної справи та фінансів**м. Дніпро*

ORCID: 0009-0009-7174-6719

Білий І.М. Норми адміністративно-процесуального права (до дискусії про їх структуру та складові елементи).

У статті здійснено аналіз наукових підходів до визначення структури адміністративно-процесуальних норм та формулювання авторського підходу до вирішення вказаного наукового завдання. Зауважено на специфіці структури норм процесуального права у порівнянні із нормами матеріальними.

Підкреслено, що гіпотеза – це елемент структури адміністративно-процесуальної норми, який містить у собі вказівку на юридичні факти, з виникненням яких пов'язується «старт» дії диспозиції. Наголошено на тому, що відсутність гіпотези, як структурного елементу адміністративно-процесуальної правової норми унеможлиблює її ефективність, або навіть її реалізацію взагалі.

Аргументовано, що диспозиція адміністративно-процесуальної норми – це набір прав та юридичних обов'язків, правило поведінки, відповідно до якого при наявності передбачених гіпотезою обставин діють учасники адміністративно-процесуальних відносин. Диспозиція може містити варіанти вибору поведінки для учасника провадження, надаючи йому альтернативу у його правовій поведінці під час розгляду справи та прийняття рішення. Іншими словами, у диспозиції у повній мірі розкривається потенціал диспозитивного методу правового регулювання відповідних правовідносин.

Зазначено, що серед елементів поряд із гіпотезою та диспозицією доцільно окреслювати стимул як елемент норми адміністративно-процесуального права, що закріплює позитивні (заохочення, гарантії) або негативні (процесуальний примус, обмеження, у тому числі попередження; видалення із залу судового засідання; тимчасове вилучення доказів для дослідження судом; привід; штраф; відмова процесуального акту, що був прийнятий даною процесуальною нормою; визнання доказу неналежним, що був отриманий з порушенням закону; залишення позовної заяви без розгляду або руху тощо) юридичні наслідки реалізації/нереалізації її приписів.

Ключові слова: адміністративний процес, адміністративне судочинство, гіпотеза, диспозиція, норма адміністративно-процесуального права, санкція, стимул, структура.

Biliy I.M. Norms of administrative and procedural law (to the discussion of their structure and constituent elements).

The article analyzes scientific approaches to determining the structure of administrative-procedural norms and formulates the author's approach to solving the specified scientific task. The specificity of the structure of the norms of procedural law in comparison with substantive norms is noted.

It is emphasized that the hypothesis is an element of the structure of the administrative-procedural norm, which contains an indication of legal facts, the occurrence of which is associated with the «start» of the action of the disposition. It is also emphasized that the absence of a hypothesis as a structural element of the administrative-procedural legal norm makes its effectiveness impossible, or even its implementation at all.

It is argued that the disposition of the administrative-procedural norm is a set of rights and legal obligations, a rule of conduct, according to which the participants of administrative-procedural relations act in the presence of the hypothesized circumstances. The disposition may contain options for choosing behavior for the participant in the proceedings, providing him with an alternative in his legal behavior during the consideration of the case and decision-making. In other words, the disposition fully reveals the potential of the dispositive method of legal regulation of the relevant legal relations.

It is noted that among the elements, along with hypothesis and disposition, it is expedient to outline incentive as an element of the norms of administrative and procedural law, which establishes positive (incentives, guarantees) or negative (procedural coercion, restrictions, including warnings; removal from the courtroom; temporary removal evidence for examination by the court; pretext; fine; refusal of a procedural

act, which was adopted by this procedural norm; recognition of evidence as improper, which was obtained in violation of the law; leaving the statement of claim without consideration or movement, etc.) legal consequences of implementation/non-implementation of its prescriptions.

Key words: administrative process, administrative proceedings, hypothesis, disposition, rule of administrative procedural law, sanction, incentive, structure.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Динаміка адміністративно-процесуальних відносин не тільки спонукає до невпинного та постійного пошуку найбільш вдалих та ефективних моделей їх упорядкування та систематичної правотворчої роботи, але й до поглибленого наукового осмислення вказаних процесів. Багатогранність та складність механізму адміністративного процесуального регулювання лише посилює важливість та актуальність відповідної проблематики як в цілому, так і окремих її складових.

Одною із таких завжди проблемних та дискусійних тем буде залишатися питання структури норм адміністративно-процесуального права, дослідження якої не тільки поглиблює теоретичні знання про норму процесуального права, але й продукує позитивний ефект для правозастосовчої сфери шляхом створення науково обґрунтованої конструкції відповідної системи загальнообов'язкових правил поведінки, що мають чітку, гармонійну та, головне, дієву сукупність правових засобів, здатних максимально результативно впливати на процесуальні правовідносини в цілому та їх суб'єктів зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор та в яких розглядають цю проблему і підходи її розв'язання. Питаннями дослідження структури адміністративно-процесуальних норм та вивченням загальних аспектів вказаної проблематики в різні історичні періоди цікавилися та продовжують приділяти увагу: В.Б. Авер'янов, І.А. Артеменко, О.М. Бандурка, В.М. Бевзенко, В.І. Бенедик Ю.П. Битяк, Л.Р. Біла-Тіунова, І.В. Болокан, В.М. Гаращук, І.П. Голосніченко, Е.Ф. Демський, М.В. Джафарова, Є.В. Додін, Є.О. Дояр, А.І. Єлістратов, Р.А. Калюжний, Л.В. Коваль, Ю.М. Козлов, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, О.П. Коренєв, О.В. Кузьменко, Р.О. Кукурудз, Є.В. Курінний, Д.М. Лук'янець, П.С. Лютіков, Р.С. Мельник, О.І. Миколенко, Д.В. Приймаченко, Н.Г. Саліщева, В.Д. Сорокін, С.Г. Стеценко, Ю.О. Тихоміров, М.М. Тищенко, Ц.А. Ямпольська та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою цієї статті є аналіз наукових

підходів до визначення структури адміністративно-процесуальних норм та формулювання авторського підходу до вирішення вказаного наукового завдання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одною із особливостей норм, що є предметом нашого дослідження, є їх структура, що дає змогу оцінити інструментальний механізм впливу таких норм на конкретні правовідносини, а також визначити специфіку їх застосування. Разом з тим, слід зауважити, що ставлення до структури юридичної норми завжди відрізнялося неоднозначністю, а динаміка зміни поглядів пов'язана зі станом розвитку суспільства та завдань, які ставляться перед державою на певному етапі її розвитку [1, с. 9]. І хоча домінуючим визнається трьохелементна модель правової норми, наразі існує кілька варіацій її побудови та змістовного наповнення елементного складу.

Так, наприклад, С.С. Алексєєв вважає, що норма права обумовлюється як інтелектуальним, так і волевим моментом. То ж якщо норму права аналізувати у інтелектуальному розрізі, то увесь нормативний матеріал можна подати у вигляді норм з трьохчленною структурою, тобто таких, які складаються з гіпотези, диспозиції і санкції, але якщо проводити аналіз правових норм у волевому розрізі, то слід зробити висновок про те, що норми права мають лише два структурних елементи [2, с. 160]. Існують й інші думки з цього приводу, проте, у загальноправовій літературі традиційним і до цього часу залишається науковий погляд на внутрішній зміст норми права як єдності трьох її структурних елементів, який отримав свій розвиток ще у радянські часи і є віддзеркаленням позитивістської теорії, а саме: а) гіпотези норми, яка перелічує умови (обставини), за наявності чи відсутності яких починає діяти норма); б) диспозиції (частина правової норми, в якій визначається варіант поведінки суб'єктів за наявності передбачених гіпотезою фактичних обставин); в) санкції (частина правової норми, що вказує на несприятливі наслідки недотримання правил поведінки, встановлених диспозицією) [3, с. 38-39].

Безсумнівно, як слушно зазначає М.В. Джафарова, загальнотеоретичне розуміння структури норми права має суттєве значення для з'ясування особливостей внутрішньої побудови адміністративно-процесуальної норми. «З іншого боку, автоматичне перенесення загальноправової концепції про структуру правової норми на ґрунт адміністративно-процесуальної, зокрема аспект того, що вона повинна бути обов'язково текстуально представлена гіпотезою, диспозицією та санкцією виглядає не зовсім реалістично на практиці» [3, с. 38-39].

В.І. Бенедик з одного боку визнає той факт, що єдність трьох структурних елементів норми

адміністративно-процесуального права є характерною для її структури, оскільки норма буде виконувати свою функцію регулятора суспільних відносин лише у тому випадку, якщо буде здатна реагувати на умови реального життя, в яких вона формується (гіпотеза), передбачати не лише склад суб'єктів правовідносин, їх права та належну поведінку, а й узгоджувати їх з реальними правовідносинами, що склалися в момент її застосування (диспозиція), в іншому випадку реалізувати цю функцію буде неможливо. Вчений підкреслює, що у ній має бути передбачене і примусове виконання приписів (санкція) [4, с. 105-106].

З іншого боку, дослідник констатує, що у адміністративно-процесуальному праві існують норми, що мають загальний характер, наприклад, норми-принципи та норми-дефініції. Останні, як вказує В.І. Бенедик, не встановлюють прав і обов'язків, що є змістом правовідносин, які існують між суб'єктами адміністративного процесу; вони також не визначають процесуального порядку (процедур) здійснення процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень. У зв'язку з цим вести мову про наявність у їхній структурі традиційних елементів норми права не доводиться. Таким чином, у підсумку, вчений заявляє, що адміністративно-процесуальні норми, що містять у собі гіпотезу, диспозицію і санкцію, є типовими, основними для адміністративного процесу, а ті, що не містять у собі таких структурних елементів через свою загальність, декларативність, є нетиповими. «Вони (типові (основні) та нетипові) норми адміністративного процесуального права безумовно мають певні особливості, які пов'язані з особливостями структурних елементів процесуальної норми та її призначенням», – резюмує вчений-процесуаліст [4, с. 74-75]. Іншими словами, В.І. Бенедик визнає наявність адміністративно-процесуальних норм із двочленною структурою, проте вважає це радше виключенням із загального правила.

У свою чергу Е.Ф. Демський є більш категоричним у цьому питанні та зауважує, що специфіка таких норм полягає в тому, що вони у більшості випадків містять лише правила поведінки – диспозицію, характерною ознакою якої є імперативність. У них відсутня структурна частина – санкція, оскільки в такому випадку така норма перетворилася би на матеріальну [5, с. 56]. Піддаючи критиці явно помилкову ідею про те, що наявність санкції автоматично перетворює норму на матеріальну, разом з тим слід підтримати Е.Ф. Демського у тому, що доволі значна частина правових норм адміністративного процесу мають лише два елементи у своїй структурі – гіпотезу та диспозицію.

Не зовсім погоджується із думками Е.Ф. Демського вже згадана М.В. Джафарова, яка зазна-

чає, що існує значна кількість норм організаційного та процедурного призначення, якими визначається порядок, умови і форми реалізації регулятивних та охоронних норм. Названа особливість підкреслює не лише їх установчий характер, а також позначається і на їх внутрішній будові – такі норми у текстуальному вигляді рідко містять санкції, а іноді взагалі представлені лише гіпотезою і диспозицією [6, с. 232-233]. Тобто дослідниця, на відміну від Е.Ф. Демського, вважає, що це лише текстуальна конструкція правового припису, яка означає, що адміністративно-процесуальна норма має усічену чи неповну трьохелементну структуру. При цьому вчена, підкреслює, що у переважній більшості випадків санкція чітко прописана законотворцем в окремій статті і відмежована від гіпотези та диспозиції з метою акцентування уваги на важливості дотримання певного правила поведінки, визначеного в адміністративно-процесуальній нормі [6, с. 232-233].

У цьому ж контексті М.В. Джафарова додає, що аналіз структурної будови адміністративно-процесуальних норм засвідчив складність виділення в них гіпотез та диспозицій, що обумовлено: а) сервісно-полігалузовою роллю цих норм по відношенню до норм матеріального права; б) роллю та значенням адміністративно-процесуальних норм при впорядкуванні адміністративно-процесуальних правовідносин у процесі розгляду адміністративної справи, складністю останніх. Як правило, у конкретно об'єктивізованій адміністративно-процесуальній нормі гіпотеза та диспозиція «перетікають» одна в одну, міняються місцями або навіть «зливаються» в одне ціле [7, с. 18-19].

Вступаючи у полеміку з цього приводу, наведемо кілька тез, які вважаємо за необхідне озвучити з метою уточнення нашої думки. По-перше, визнаючи та жодним чином не заперечуючи явну специфіку норм процесуального права у порівнянні із нормами матеріального права, слід визнати, що серед вказаних норм так само є норми як з трьохелементною, так і двох елементною структурою. Тому теза деяких дослідників про те, що наявність санкції в будові норми права свідчить про її матеріальний характер, є хибною.

Зокрема, так би мовити класичними є норми, що закріплюють порядок застосування заходів процесуального примусу, відкриття провадження у справі тощо. Так, заходами процесуального примусу є процесуальні дії, що вчиняються судом у визначених цим Кодексом випадках з метою спонукання відповідних осіб до виконання встановлених в суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочин-

ства (*гіпотеза*). Заходи процесуального примусу застосовуються судом, як правило, негайно після вчинення порушення (*диспозиція*). Заходами процесуального примусу є: 1) попередження; 2) видалення із залу судового засідання; 3) тимчасове вилучення доказів для дослідження судом; 4) привід; 5) штраф. До учасників судового процесу та інших осіб, присутніх у судовому засіданні, за порушення порядку під час судового засідання або невиконання ними розпоряджень судді (головуючого судді) застосовується попередження, а в разі повторного вчинення таких дій – видалення із залу судового засідання (*санкція*¹) [8].

У разі неподання без поважних причин письмових, речових чи електронних доказів, що вимагуються судом, або неповідомлення причин їх неподання (*гіпотеза*) суд може постановити ухвалу про тимчасове вилучення цих доказів державним виконавцем для дослідження судом (*санкція*) [8].

До належно викликаних особи, особисту участь якої визнано судом обов'язковою, свідка, які без поважних причин не прибули у судове засідання або не повідомили причини неприбуття (*гіпотеза*), може бути застосовано привід до суду через органи Національної поліції України з відшкодуванням у дохід держави витрат на його здійснення (*санкція*).

Про привід суд постановляє ухвалу, в якій зазначає ім'я фізичної особи, яка підлягає приводу, місце проживання (перебування), роботи, служби чи навчання, підстави застосування приводу, коли і куди ця особа повинна бути доставлена, кому доручається здійснення приводу. Ухвала про привід до суду передається для виконання до органу Національної поліції України за місцем провадження у справі або за місцем проживання (перебування), роботи, служби чи навчання особи, яку належить привести. Ухвала про привід до суду оголошується учаснику судового процесу, до якого застосовується привід, особою, яка її виконує (*диспозиція*) [8].

По-друге, наявність доволі значної кількості норм із двома елементами виключає їх характеристику як «нетипових» (у розумінні деяких вчених не трьохелементних норм). Ґрунтовний аналіз положень КАС України свідчить про те, що саме такі норми переважають у змісті цього кодифікованого акту у главі 1. «Основні положення» Розділу 1. Зокрема, це так звані норми-принципи, норми-дефініції, норми-завдання тощо. Окрім того, у цих та інших главах та розділах містяться також норми суто організаційного характеру, які фіксують порядок вчинення тої чи іншої процесуальної дії і не передбачають наявності санкції. Напри-

клад, положення ст. 52 КАС України закріплюють, що у разі вибуття або заміни сторони чи третьої особи у відносинах, щодо яких виник спір (*гіпотеза*), суд допускає на будь-якій стадії судового процесу заміну відповідної сторони чи третьої особи її правонаступником. Усі дії, вчинені в адміністративному процесі до вступу правонаступника, обов'язкові для нього в такій самій мірі, у якій вони були б обов'язкові для особи, яку він замінив (*диспозиція*) [8]. Інший приклад. У ст. 85 Кодексу передбачається, що у разі якщо в процесі розгляду справи суду необхідно вручити документи, отримати докази, провести окремі процесуальні дії на території іншої держави (*гіпотеза*), суд може звернутися з відповідним судовим дорученням до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави у порядку, встановленому цим Кодексом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Судове доручення про надання правової допомоги надсилається у порядку, встановленому цим Кодексом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а якщо міжнародний договір не укладено – Міністерству юстиції України, яке надсилає доручення Міністерству закордонних справ України для передачі дипломатичними каналами (*диспозиція*) [8].

Цікаво, що деякі із норм адміністративного процесу, містять у своєму складі лише один елемент – або гіпотезу, або диспозицію. Так, наприклад, простою фіксацією основних ознак процесуальних строків та порядку їх обчислення є положення ст. 118, де зокрема закріплюється, що процесуальні строки – це встановлені законом або судом строки, у межах яких вчиняються процесуальні дії. Процесуальні строки встановлюються законом, а якщо такі строки законом не визначені – встановлюються судом; процесуальні строки визначаються днями, місяцями і роками, а також можуть визначатися вказівкою на подію, яка повинна неминуче настати (*гіпотеза*) [8]. Така сама структура характерна й для положень КАС, що закріплюють поняття доказів. Так, ст. 72 фіксує, що доказами в адміністративному судочинстві є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються такими засобами: 1) письмовими, речовими і електронними доказами; 2) висновками експертів; 3) показаннями свідків [8].

По-третє, ми схильні підтримати думку вчених, які цілком обґрунтовано вважають, що нор-

¹ Далі за текстом ми спробуємо аргументувати застосування іншої категорії.

ми-дефініції (норми-дефініції, норми-принципи та норми організаційного характеру, про які ми згадували вище, виконують функцію гіпотез у механізмі адміністративного процесуального регулювання. Це надає підстави стверджувати, що гіпотези адміністративно-процесуальних норм залежно від рівня загальності (абстрактності) можуть розповсюджуватися: 1) на одну конкретну норму; 2) одразу на декілька норм; 3) на окремі правові інститути цієї галузі права; 4) на диспозиції всіх норм, що містяться поза Главою 1 КАС України, гіпотези яких містяться в цій главі [6, с. 235-236].

Гіпотеза – це елемент структури адміністративно-процесуальної норми, який містить у собі вказівку на юридичні факти, з виникненням яких пов'язується «старт» дії диспозиції. Юридичними фактами у даних правовідносинах виступають процесуальні дії, події або юридичні склади. Оскільки адміністративний процес як юридична діяльність складається із процесуальних дій і процесуальних рішень і є динамічним у функціональному плані, то юридичні факти у кожному із своїх проявів (дії, події, склади) є рухомими. Один юридичний факт породжує певну дію (дії) чи прийняття рішення (рішень), в ході яких суб'єкти адміністративно-процесуального права вступають у відносини між собою. Відносини між суб'єктами передбачають, у свою чергу, здійснення нових дій і прийняття нових рішень. І цей процес є безперервним аж до завершення адміністративного процесуального правовідношення. Таким чином, здійснення певного обсягу діяльності у межах правил, встановлених диспозицією адміністративно-процесуальної норми, може ставати юридичним фактом для реалізації відносин, врегульованих іншою або тією ж нормою права. Проте динамічність адміністративно-процесуальних відносин і вчинюваних в часі їхньої реалізації процесуальних дій і прийнятих процесуальних рішень не заважає в цілях наукової класифікації виокремити серед юридичних фактів, що містяться у гіпотезах норм адміністративно-процесуального права, дії, події і фактичні склади [4, с. 79]. Однак така теза абсолютно не тягне за собою висновок про те, що «... гіпотеза та диспозиція «перетікають» одна в одну, міняються місцями або навіть «зливаються» в одне ціле», як стверджується окремими дослідниками, оскільки такий умовивід суперечить науковому вченню про структуру норми права (у тому числі процесуальної), не враховує, що спосіб їх закріплення є лише підтвердженням особливості їх цільового призначення і специфічного механізму дії. Більше того, ми вважаємо, що відсутність гіпотези, як структурного елементу адміністративно-процесуальної правової норми унеможлиблює її ефективність, або навіть її реалізацію взагалі.

По-четверте, на нашу думку, диспозиції норм адміністративно-процесуального права визначають не тільки процедури, здійснювані уповноваженими (компетентними) органами щодо реалізації адміністративних норм, як на цьому наголошується в окремих наукових джерелах [4, с. 89]. Очевидно, що диспозиція вказаного різновиду норм стосується не тільки так званих лідируючих суб'єктів адміністративного процесу та їх процесуального статусу (адміністративний суд, виконавчі органи), але й сторін у справі та інших учасників провадження.

На наше переконання, диспозиція адміністративно-процесуальної норми – це набір прав та юридичних обов'язків, правило поведінки, відповідно до якого при наявності передбачених гіпотезою обставин діють учасники адміністративно-процесуальних відносин. Диспозиція може містити варіанти вибору поведінки для учасника провадження, надаючи йому альтернативу у його правовій поведінці під час розгляду справи та прийняття рішення. Іншими словами, у диспозиції у повній мірі розкривається потенціал диспозитивного методу правового регулювання відповідних правовідносин.

По-п'яте, виникає хоча не очевидне, але цілком логічне питання щодо виділення третього елементу процесуальної норми та його назви. Справа у тому, що у доволі значній кількості наукових джерел санкція розкривається як захід державного примусу, що настає у випадку невиконання певних юридичних обов'язків [9; 10, с. 116; 11]. Це, у свою чергу, дало поштовх для схожих, але менш категоричних думок про те, що санкція правової норми має негативний зміст, але не завжди каральний [12, с. 201; 13, с. 238; 6, с. 234].

Існує й інший підхід, який заснований на тенденції розвитку законодавства і правової теорії в юридичній літературі, під час якого стали піднімати питання про санкції-заохочення, які були виявлені науковцями практично у всіх галузях права. Зокрема А.В. Малько наводить наступні аргументи існування заохочувальних санкцій: 1) етимологічне значення слова «санкція» має на увазі не тільки негативні, а й позитивні наслідки; 2) позитивні санкції притаманні всім соціальним нормам; 3) санкції заохочення визнають не тільки у вітчизняній, а й у зарубіжній науці; 4) структура юридичних норм, що містять санкції-заохочення, зовні нагадує структуру більшості кримінально-правових норм, що містять санкції покарання; 5) певним доказом існування заохочувальних санкцій є те, що вони в багатьох нормативно-правових актах розташовані поруч із заходами покарання. На думку А.В. Малька, про можливість віднесення санкцій-заохочень і санкцій-покарань до загальної для них категорії санкцій норм права свідчить

наявність у них схожих ознак. Вони є правовими засобами впливу на інтереси осіб; для них встановлені певні процедури застосування, вони забезпечуються заходами державного захисту, гарантуються законом; вони виступають одночасно як найбільш потужні чинники, що забезпечують дію інших правових засобів; вони пов'язані з благом, цінностями особи, хоча певні наслідки для особи будуть залежати від того, що застосовується - заохочення або покарання [13, с. 236].

Однак, у даному випадку маємо погодитися із точкою зору О.А. Сопронюка про те, що дослідження етимології поняття «санкції» у правовому обігу дає підстави відхилити відповідний аргумент А.В. Малька. Другий та третій доводи останнього не містять конкретних прикладів, тому не можуть серйозно сприйматися, а аргументи щодо структури стимулюючих норм або їх місця у певному нормативно-правовому акті ніяк не змінює їх змісту – спонукати до певної суспільно-корисної правової поведінки. Отже, як резюмує О.А. Сопронюк, такий підхід є методологічно помилковим, оскільки прямо протилежні заходи впливу – примус та заохочення – штучно об'єднуються у вигляді єдиного правового поняття – «санкції норми права» [13, с. 236].

Доповнюючи вказану точку зору і не заперечуючи при цьому наявність так званих позитивних наслідків застосування диспозиції, слід звернути увагу на наступне. Насправді, чинний нині КАС України містить у собі (хоч і не численні) так звані санкції заохочувального характеру. Зокрема, ч. 3 ст. 149 передбачає, що суд у випадку невиконання процесуальних обов'язків (гіпотеза), зловживання процесуальними правами представником учасника справи суд з урахуванням конкретних обставин справи може (диспозиція) стягнути штраф як з учасника справи, так і з його представника (санкція). Разом з тим, ч. 6 цієї ж статті закріплює, що суд може скасувати постановлену ним ухвалу про стягнення штрафу, якщо особа, щодо якої її постановлено, виправила допущене порушення та (або) надала докази поважності причин невиконання відповідних вимог суду чи своїх процесуальних обов'язків [8]. Іншими словами, норма заохочує особу до активної правомірної поведінки, яка у даному випадку має полягати у виправленні певних порушень, наданні відповідних доказів на підтвердження своїх доводів тощо.

Отже, цілком логічно припустити, що елементи заохочувального характеру також притаманні структурі норм адміністративно-процесуального законодавства. З іншого боку, чи доцільно заохочувальні заходи називати санкціями? Очевидно, що більш виправданим у даному випадку є пошук іншої категорії, який би зміг увібрати у свій зміст – і негативні, і позитивні характери-

стики певних наслідків при цьому не викликаючи дисонансу та суперечностей.

Ураховуючи той факт, що наукові джерела з адміністративно-процесуального права не пропонують такої категорії, доцільно спробувати віднайти вирішення цього питання в окремих дослідженнях, присвячених нормам адміністративного права, де ставиться питання про заміну санкції заохоченням або іншим структурним елементом. Слід відзначити, що одним із перших, хто ставив питання про виділення заохочення в межах структури адміністративно-правової норми був О.П. Коренев, на науковій спадщині якого, як вбачається, й розвинулись ідеї про трансформацію структури відповідних галузевих норм. Так, О.П. Коренев, який хоч і виділяв санкції як елемент норми права, поряд із цим допускав наявність таких норм адміністративного права, у структурі яких окремо (поряд із санкцією, як четвертий елемент) вирізняється заохочення. Вчений-адміністративіст стверджував, що заохочення як елемент правової норми є публічним визнанням заслуг юридичної або фізичної особи у виконанні правових обов'язків або громадського обов'язку, сформульованих в диспозиції норми. Підставою для заохочення є зазначені в нормі права дії, поведінка, які стимулюються державою [14, с. 28]. Пізніше, його точку зору як правильну визнавав В.Б. Авер'янов [15, с. 113; 16, с. 100].

У свою чергу, І.В. Болокан, дещо модернізуючи позицію О.П. Коренева, окреслює трьохелементу структуру норми, однак поряд із гіпотезою та диспозицією виділяє не санкцію, а стимул, який може передбачати наслідки як негативного, так і позитивного характеру. Як аргумент такого підходу І.В. Болокан зазначає, що така пропозиція зумовлена «...обранням іншого, більш нейтрального у сприйнятті слова для позначення третьої складової норми права загалом, і адміністративно-правової норми зокрема. ... це відповідатиме сутності елементу, завдання якого – сприяти (будь-якими способами) реалізації норми, втіленню її у життя». Вчена також обґрунтовує свою точку зору, звертаючись до етимології слова «стимул» та вказуючи, що воно походить з лат. «stimulus»; ним позначались: гостра палиця, якою підштовхували тварин; кіл, який встромляли у землю гострим кінцем догори для попередження шляху ворожій кінноті; у переносному значенні – спонукання, заохочення, спонукальна причина [; причина, що спонукає до дії; зацікавленість у здійсненні чогось; подразник, який викликає реакцію [17, с. 645; 16, с. 101].

Висновок. На нашу думку, вказані положення щодо структури матеріальних норм адміністративного права цілком доречно та логічно застосовувати й до структури процесуальних

норм, де серед елементів поряд із гіпотезою та диспозицією доцільно окреслювати стимул як елемент норми адміністративно-процесуального права, що закріплює позитивні (заохочення, гарантії) або негативні (процесуальний примус, обмеження, у тому числі попередження; видалення із залу судового засідання; тимчасове вилучення доказів для дослідження судом; привід; штраф; відмова процесуального акту, що був прийнятий даною процесуальною нормою; визнання доказу неналежним, що був отриманий з порушенням закону; залишення позовної заяви без розгляду або руху тощо) юридичні наслідки реалізації/нереалізації її приписів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Виконання законів: матеріали круглого столу (завершення). *Советское государство и право*. 1991. № 7. С. 3–27.
2. Алексеев С.С. Проблемы теории права. Курс лекций в двух томах. Т. 1. Свердловск, 1972. 396 с.
3. Основи правознавства: навч. посібник / за ред. В.В. Комарова. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. 312 с.
4. Бенедик В.І. Норми адміністративно-процесуального права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2012. 175 с.
5. Демський Е.Ф. Адміністративне процесуальне право України: навч. посіб. К.: Атіка, 2008. 496 с.
6. Джафарова М.В. Адміністративне процесуальне право України: питання теорії: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2018. 554 с.
7. Джафарова М.В. Адміністративне процесуальне право України: питання теорії: автореф. дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2018. 43 с.
8. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06 липня 2005 року № 2747-IV. Дата оновлення: 11 квітня 2024 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/conv#n11557>.
9. Войтенко І.С. Поняття, сутність та ознаки адміністративно-господарських санкцій за адміністративним законодавством України. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 117–121.
10. Волинка К.Г. Теорія держави і права: навч. посіб. К.: МАУП, 2003. 240 с.
11. Загальна теорія держави і права: підручник / М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Рогачова та ін.; за ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2002. 432 с.
12. Загальна теорія держави і права: навч. посіб.; за ред. В.В. Копейчикова. К.: Юрінком Інтер, 1999. 320 с.
13. Сопронюк О. Поняття санкції у теорії права. *Історико-правовий часопис*. 2016. № 1 (7). С. 234–240.
14. Коренев А.П. Нормы административного права и их применение. М., 1978. 142 с.
15. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2-х т. / ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). Т. 1. Загальна частина. К., 2004. 584 с.
16. Шахов С.В. Норми адміністративного права: теоретико-правові аспекти ефективності: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Дніпро, 2020. 442 с.
17. Нечволод Л.І. Сучасний словник іншомовних слів: походження слів, розгорнуті пояснення, слова синоніми. Харків, 2011. 768 с.
18. Рогач О.Я., Белов Д.М. Категорія «парадигма» в сучасних умовах функціонування української держави: теоретичні засади. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 1. 2022. С. 37–42.
19. Легеза Є.О., Белов Д.М., Деякі особливості правового регулювання статусу Державної служби фінансового моніторингу України. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 73(5). 2022. С. 51–56.
20. Белов Д.М., Легеза Є.О. Форми та методи правового регулювання захисту прав споживачів щодо поведінки з відходами на державному рівні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 1. 2024. С. 105–109.